

MUĞLA YÖRESİ ALEVÎ TÜRKMENLERİNDE ÖLÜMLE İLGİLİ İNANÇ VE PRATİKLER*

Araş. Gör. Aslı BÜYÜKOKUTAN**

ÖZ: Bu yazıda, Moğol istilası sonucunda Türkistan'dan Anadolu'ya gelen, bu ülkede kendi iktisadi faaliyetlerine uygun yerler bulamadıkları için ormanlık ve dağlık yerlerde yurt tutmak zorunda kalan, ağaç işçiliği ile uğraştıkları için Ağaç-eri adı verilen, Tahtacı olarak bilinen Muğla yöresi Türkmenlerinin ölümle ilgili inanç ve pratikleri üzerinde durulmaya, tespitler yapılmaya çalışılacaktır.

Örneklere ve tespitlere geçilmeden önce, bireyin yaşamındaki üç önemli geçiş noktasının sonuncusu olan "ölüm" hakkında kısa bilgiler verilecektir. Çalışmanın esas bölümünü, sahada derlemeler yoluyla elde edilmiş, kuşaktan kuşağa aktarılan, belirli kuralları olan, yöre insanının inanç ve düşünce yapısını, yörenin kültürüne ait izleri yansıtan ölüm ve ölümle ilgili inanç ve pratikler oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ağaç-eri, Tahtacı, Alevi Türkmen, Ölüm.

Beliefs and Practices Related to Death in Alevi Turkmens who Live in the Region of Muğla

ABSTRACT: In this article, it has been tried to give information and show practices related to the beliefs about the death of Muğla Turkmens, who had to come and settle down to the forests and the mountain regions of Anatolia from Turkistan as a result of the Mongol invasion. This settlement was resulted in insufficient economic conditions; thus, those in the severe conditions were named as "Ağaç-eri" and were known as "Tahtacı".

Before the samples and proofs, it is necessary to give brief information about the concept of death which is one of the three main parts of an individual's life. The main part of this study focuses on death

* Bu çalışma, İstanbul Kültür Üniversitesi tarafından 11-13 Eylül 2006 tarihinde, Ataköy-İstanbul'da, Prof. Dr. Önder ÖZTUNALI Konferans Salonu'nda düzenlenen "I. Ulusal Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi"nde sunulmuş olup basılmamış bildiri metninin yeniden düzenlenmiş şeklidir.

** Balıkesir Üni., Fen-Edeb. Fak., TDE Böl., abuyukokutan@hotmail.com.

and believes about death. The data is obtained through field studies. These are believed to have been transferred from generation to generation and have certain rules and show the believes of local people.

Key Words: Ağaç-eri, Tahtacı, Alevi Türkmen, Death.

I. GİRİŞ

Bireyin yaşamındaki üç önemli geçiş noktası doğum, evlilik ve ölümdür. Şöyle bir bakıldığında, bu üç önemli geçiş dönemi arasında, bireyin kültürel seçiciliğinin hiç olmadığı dönem, doğum ile ilgili dönemdir. Burada, tamamen kültür çevresi işin içindedir. Doğumda ve evlilikte sevinç, eğlence pratikleri geliştiren kültür çevresi, ölümlerle yas tutmakta, inanç ve pratiklerini bu doğrultuda gerçekleştirmektedir. Ancak, ortak olan unsur, insanı rahat ettirmek, kötülüklerden korumaktır. Ölüm aşamasında gerçekleştirilen pratiklerin amacı, insanın diğer dünyadaki rahatının sağlanmasıdır.

Bu çalışmada, Muğla yöresindeki Alevi Türkmenlerin, ölümlerle ilgili inanış ve pratikleri hakkında bilgiler verilmeye, dikkat çeken bazıları üzerinde yorumlar yapılmaya çalışılacaktır. Ölüm öncesi, sonrası ve sonrası başlıkları altında aktarılacak olan Muğla yöresi Alevi Türkmenlerin ölümlerle ilgili inanış ve uygulamalarının Türk inanış ve düşünüş sistemi içerisindeki yerinin tespiti de bu çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır.

II. ÖLÜMLE İLGİLİ İNANIŞ ve UYGULAMALAR

A. Ölüm Öncesi

İnsanlar, deneyimlerinden yola çıkarak, çevredeki bazı olayları, ölüm belirtisi olarak yorumlamışlardır. Ölüm denen olgudan rahatsız olan insanın, her dönemde-kesin sonuçlara ulaştığını söylemek mümkün olmasa dahi- ölüm zamanını önceden tahmin etmeye çalıştığı görülmektedir. Bu nedenle, çevresindeki eşyaların, hayvanların, insanların alışılmadık dışındaki konum, hareket ve tavırlarını, ölümün habercisi olarak yorumlamaktadır (Örnek, 1979: 15).

1) Ölümü Düşündüren İnanışlar

Halk düşüncesinde pek çok şey, ölüm habercisi olabilmektedir. Bunların arasında, hayvanların hareketleri, tabiat olayları, rüyalar vb. hususlar vardır. Özellikle hayvanların hareketlerinden, seslerinden, hastalıklarından hareketle ölüm yorumları yapılmaktadır (Akalin, 1993: 77).

a) Hayvanlarla İlgili İnanışlar

İnsanlık, hayvanlardan kendisini korumak, onlar aracılığıyla bilinmeyenlere ulaşmak için onların hareketlerine değer vermiş, gerektiği

zaman onların sezilerine güvenmiştir. Hayvanların, insanların hissedemediği pek çok şeyi duyduğuna inanılmaktadır.

Araştırma bölgemizde, ölüme işaret eden hayvanların başında baykuş gelmektedir. Bunun yanında diğer bazı hayvanlar da ölüm habercisi olarak görülmektedir.

“Baykuş, bir evin yakınında veya çatısında öterse, o evden biri ölecektir. Onu gördüğümüz yerde taşlarız. Uğursuz bir kuştur. Bazen çok kızıldığında ‘Ocağında baykuş tünesin’ derler.” (K.Ş. 20)¹

“Bir evin yakınında veya yanında köpek uluduğu zaman, o evde ölüm olur. Köpek, eve doğru başını yukarı kaldırarak ulursa taş ile kovalanır. Ya da kuru soğan ortadan kesilerek köpeğin üzerine atılır.” (K.Ş. 3)

“Horoz vakitsiz öterse birisi ölür.” (K.Ş. 17)

“Tavuk, horoz gibi öterse hemen yakalanıp boynu kesilir. Kesilmezse o evden birisi ölür.” (K.Ş. 2)

“Köpek yerli yersiz ürdüğünde köyde ölüm olur.” (K.Ş. 11)

“Kargalar, köyün üstünde dönerse ölen olur.” (K.Ş. 23)

“Eşek anırıp durursa ölen olur.” (K.Ş. 23)

“Çakal uzun uzun havlarsa ölüm olur, denirdi eveli” (K.Ş. 13)

b) Rüya İle İlgili İnanışlar

Görülen bazı rüyaların, gerçek hayatta insanların başlarına geldiği inancı, insanları, gerçek hayatla rüya arasında bir bağlantı kurma yoluna götürmüş, böylece rüyada görülenler yorumlanmaya başlanmıştır. Araştırma bölgemizde ölüm habercisi olarak yorumlanan rüyalar şöyledir:

“Rüyada, bir ağacın kökünden devrildiği görülürse, ev ahalisinden yaşlı birisi ölür.” (K.Ş. 22)

“Rüyada, bir deve evin kapısının önüne çökerse, o evde ölüm olur.” (K.Ş. 16)

“Rüyada bir fidanın göçtüğünü görürsen, ailenden genç biri ölür.” (K.Ş. 6)

“Bir kadın, rüyasında yaş odun yüklendiğini görmüşse, ev halkından genç biri ölür.” (K.Ş. 8)

“Rüyada alt azı dişini çektiren birinin, yakın akrabalarından bir kadın, üst azı dişini çektiren birinin de, yakın akrabalarından bir erkek ölür.” (K.Ş. 23)

“Ölen bir akrabanı, yakınıni çok fazla rüyada görürsen, ölen kişi seni yanına çağırıyor demektir. Böyle olduğunda ya lokma yapar çocuk-

¹ Araştırma bölgemizde görüşülen kaynak şahıslar (K. Ş.) şeklinde kısaltılmış olup, kişiler hakkındaki bilgiler yazının sonunda verilmektedir.

lara, gelene geçene dağıtırsın ya da dışarıya bir yere ateş yakıp yanan bir odunu alarak evin uzağına bir yere atarsın. O odun parçası, düştüğü yerde kendi kendine söner.” (K.Ş. 14)

“Kara bir rüya gördüğünde ertesi sabah bir soğan kesersin. Evin üstüne çıkıp ‘Umdüğün umacağın bu olsun’ deyip atarsın.” (K.Ş. 15)

“Rüyada çıplak kadın görülürse, o evden bir erkek, çıplak erkek görülürse, o evden bir kadın ölür.” (K.Ş. 26)

“Rüyada tıraş olunca ölü olur.” (K.Ş. 18)

c) Hastadaki Psikolojik ve Fizyolojik Değişikliklerle İlgili İnanışlar

Muğla yöresindeki Alevi Türkmenler, gözlem ve tecrübeleri doğrultusunda, insanın ölümüne yaklaştığı anlarına dair tavır ve hareketlerini şöyle belirtmektedirler:

“Ölecek adamın el, ayak ve tırnakları morarmaya başlar. Bedeni sararır. Yemeden içmeden kesilir.” (K.Ş. 21)

“Ölecek insanın gözlerinin ferri gider.” (K.Ş. 5)

“Ölecek insanın canı, ayaklarından itibaren çekilmeye başlar, boğazında toplanır.” (K.Ş. 24)

“Ölecek insan, daha önceden ölmüş olan yakınlarıyla konuşmaya, onları sayıklamaya başlar.” (K.Ş. 19)

“Ölecek insanın gözlerine perde düşer.” (K.Ş. 11)

“Ölecek insanın, burnu düşer.” (K.Ş. 18)

2) Ölümünden Sakınmalar

Muğla yöresi Alevi Türkmenlerinde, ölüm ruhunu yanıltmak, ölümlü geciktirebilmek için bazı inanç ve uygulamalar vardır:

“Ölünün üzerinde, çevresinde ve ölünün bulunduğu evin bütün mekanlarında tütsü dolaştırılır. Tütsü, Azrail’i kovar.” (K.Ş. 7)

“Ölüyü ben yıkarım. Ölünün yıkanmasında kullanılan suyu ısıtmak için ayrı bir yere ocak yakılır. Ölü yıkandıktan sonra, bu su ocağının yakılmasında kullanılan taşlar, evden uzak bir yere atılır. Yıkama işi bittikten sonra isteyen herkes, ölünün üzerine bir tas su döker. Bu tas, elden ele geçirilmez. Suyu döken, tası yere bırakır, diğer dökecek olan, yerden alır.” (K.Ş. 19)

“Ölünün üzerine toprak atarken, kürek yere bırakılır. Elden ele verilmmez. Diğer toprak atacak kişi, küreği yerden alır.” (K.Ş. 20)

“Mezarlığın toprağı ile eve gelinmez. Ayakkabılarda kalan toz, çamur, güzelce temizlenir.” (K.Ş. 22)

“Cenaze, mezarlığa götürülürken, evde uyuyan varsa uyandırılır.” (K.Ş. 5)

“Gece evden süt, yoğurt, ekşi, tuz, acı şeyler verilmez. Eve de alınmaz. İlle de verilmesi gerekiyorsa, üzerine yeşil yaprak kapatılır.” (K.Ş. 8)

“Bıçak, sabun elden ele verilmez. İşin bitince yere koyarsın, diğer kullanacak olan kişi onu yerinden alır.” (K.Ş. 10)

B. Ölüm Sırası

1) Ölümün Duyurulması

Anadolu’da ölüm olayı çeşitli şekillerde duyurulmaktadır:

- a) Ölü sahipleri tarafından.
- b) Komşular tarafından.
- c) Camilerde sala verdirmekle.
- ç) Hoparlörle.
- d) Gazete ilanyla.
- e) Radyo, telefon, telgraf vb. vasıtasıyla (Örnek, 1979: 55).

Araştırma bölgemizde ise, ölüm acısı çok içten yaşandığı için, ölümün duyurulmasında en etkili yol “ağıt yakmak” tır. Ağıt yakılan evde, cenaze olduğu anlaşılmaktadır.

“Birisi öldüğü zaman sala verilir ve salada, ‘Filan oğlu filan vefat etmiştir’ diye herkese duyurulur. Ölümü duyanlar, o kişi için ‘öldü’ tabirini kullanmazlar. Ölüm, bedene ilişkindir, ruh yaşamaya devam eder. O yüzden biz de, ‘Hakk’a yürüdü’ denir. İnsanlarımız, acıyı çok derinden yaşadıkları için ağıt yakarlar. Ağıtçıya gerek duyulmaz.” (K.Ş. 6)

“Cenaze olan ev, ağıtlardan bellidir. Yine de hoparlörle köye ilan verilir. ‘Falancanın oğlu / kızı falanca vefat etmiştir. Köy halkına duyurulur’ denir. Biz, ‘vefat etti’den çok ‘Hakk’a yürüdü’ deriz. Ölüm diğer hayatın başlangıcıdır.” (K.Ş. 22)

2) Ağıt Yakma

Ağıt yakma, araştırma bölgemizdeki Alevi Türkmenler arasında, ölüm hadiselerinin olmazsa olmazı konumundadır.

Ortaca ilçesinin Kemaliye köyünün mürebbisi² Ali Taş, eşi, dostu, akrabası olmayanlar için köyde ağıtçı kadınların, eskisi kadar çok olmasa da, mevcut olduğunu ifade etmektedir. Bu kadınlar, cenaze evine giderek, oradaki kişilerden, ölen kişinin fiziki ve ruhsal portresi, mesleği hakkındaki ön bilgileri alarak ağıt yakmaktadırlar. Yakılan ağıtlar doğaçlama şeklindedir. Ezgili bir şekilde söylenerek, ölen kişinin övgüye değer taraf-

² İkrar alma, meydandan geçme ve musahiplik ritüellerine ilk defa katılacak olanlara söz konusu uygulamalar hakkında bilgi verir. Gruba giriş, mürebbinin öncülüğünde olur.

ları ön plana çıkarılmaktadır. Söylenen şiirlerde, belli bir nazım düzeni bulunmamaktadır.

“Ağıtçı kadınlar getirilir. Ölen kişinin tipi, huyu, suyu, mesleği anlatılır. Onlar da, öleni övecek şekilde, içlerinden geldiği gibi ağıt yakarlar. Zaten, ağıtçılar bu işi iyi bilirler, hemen zorlanmadan söyleyiverirler. Ağıtı herkes yakamaz. Hele, akrabası olmayan birine, öyle ağıt yakıvermek hiç kolay değildir.” (K.Ş. 19)

Mürebbi Ali Taş, genç yaşta kaybettiği bir yakınının ardından şu nefesi söylediğini aktarıyor:

“Şu koca dünyaya yalnız geldim
Doyup usanmadığım dünya kalıyor.
Genç iken ölümü yok sanırdım
Doyup usanmadığım dünya kalıyor.

Tenim beyaz, kefenim ipek
Üzerime atılacak yeşil yaprak
Ağlayıp gideceğim kara toprak,
Doyup usanmadığım dünya kalıyor.”

“Geride kalan ölünün yakınları, eşi, dostu, özellikle varsa anası ağıt yakar. Genç ölümleri çok zordur. Anaların yüreği dayanmaz, içinden geldiği gibi yavrusuna ağıt yakar. Ağıtı genellikle kadın kısmı yakar.” (K.Ş. 23)

3) Defin İşlemleri

Ölümün verdiği üzüntü ve ölümün soğukluğuna rağmen, ölünün ruhunun geride kalanları rahatsız etmemesi için defin işlemleri çabuklaştırılır. Bu bölümde, ölünün hazırlanması, yıkanması, kefenlenmesi ve gömülmesi işlemlerini ele alacağız.

a) Ölünün Hazırlanması

Muğla yöresindeki Alevi Türkmenlere göre, ölüm, bedene ilişkindir. Ruh ise ölümsüzdür, yaşamaya devam eder. Ölüm anından itibaren, ölüyü hazırlayıcı bazı işlemler yapılır:

“Ölüm gerçekleşince, yastığı kontrol edilerek başı düzeltilir. Gözleri açık ise ‘Gözü arkada kalmasin’ diye kapatılır. Ayak baş parmakları birbirine bağlanır, çenesi çatılır. Eğer ölen kadın ise ellerine, ayaklarına, saçlarına, kulak arkalarına kına yakılır.” (K.Ş. 19)

“Ölü, öldüğünde hemen yattığı odanın pencereleri açılır. O zaman ölünün ruhu çabucak dışarı çıkar. Kayın ağacının yapraklarından tütsü yapılır. Biz buhur deyiveririz. Ölünün yattığı oda ve evin diğer odaları buhurlanır.” (K.Ş. 23)

“Ölen kişi için yere döşek serilir. Ölü, üzerine yatırılır. Üstüne beyaz bir çarşaf serilir. Erkekse üzerine bıçak, kadınsa oklava konur. Yüzü yukarı baktırılır, elleri yana sallanır.” (K.Ş. 5)

“Defin işlemleri gün batmadan halledilmeye çalışılır. Ancak, ölüm akşam olmuşsa, ya da çok uzak yerden akrabaları gelecekse defin işlemleri diğer güne bırakılır. Ölü, sabaha kadar bekletilir. İsteyenler, ölünün etrafına oturur. Sabaha kadar ağıt yakılır. Saz çalmayı bilenler, ölü için olan nefeslerden söyler. Kadın-erkek ağlaşılır.” (K.Ş. 9)

“Ölü evindeki, hatta komşulardaki su dolu kaplar boşaltılır.” (K.Ş. 21)

“Cenaze, yazın öldüyse ve bir gece beklemesi gerekiyorsa buzun içine sarılır, vantilatörler çalıştırılır. Kışın öldüyse sobasız odaya konur. Uyunmaz.” (K.Ş. 11)

b) Ölünün Yıkınması

Muğla yöresi Alevi Türkmenlerinde, yıkama işlerini yapanlar, ölünün cinsiyetine göre değişmektedir. Cenaze erkekse, yıkayan erkek; kadınsa yıkayan kişi kadın olmaktadır. Yıkama işlemi, varsa cem evinde yoksa ölünün kendi evinde gerçekleşmektedir. Uygun bir divan varsa onun üzerinde ya da tahta kalıplarla kurulan tenesir tahtasında yıkılmaktadır. Ölünün yıkınması için hazırlanacak suyu ısıtmak amacıyla, bazı yerlerde bahçeye kazan kurulmakta, ancak son zamanlarda güneş enerjisinden yararlanılmaktadır. Su ısıtılırken, içine mersin dalı gibi güzel koku veren bitkiler, çiçekler atılmaktadır.

Ortaca ilçesinin Fevziye köyündeki cenaze işlerine bakan Ali Rıza Gerçek ve diğer kaynak şahıslarımız cenaze yıkama şeklini şöyle anlatmaktadırlar:

“Burada, cenaze evden kalkar, çünkü cem evimiz yok. Yaş yetmiş beş oldu, hala cenazeleri ben yıkıyorum, bir çocuk yetiştiremedim. Ben, erkekleri yıkarım. Cenaze yıkanacak suyun içine mersin dalı, gül suyu atılır. Cenaze, tenesirin üzerine alınır. Elbiseleri çıkarılır. Özel yerlerinde temizlik yapılacaksa yapılır. Tırnakları, varsa sakalı kesilir. Bıyığı kesilmez. Bana yardım eden bir su dökücü, iki de yıkamaya yardımcı kişi olur. Yıkarken suyu başından aşağı doğru dökeriz, geri çevirmeyiz. Bir kalıp sabun ile her yerini güzelce sürteriz. Sabunlamak için, kefenden yapılan hazır lifler vardır. Yıkama bitince, ölenin yakınları isterse, cenazeye birer tas su dökebilirler. Bu tas, elden ele verilmez. Yıkamayı ben yaptığım için bana ve yardım edenlere, cenaze yakınları hediyeler verir.” (K.Ş. 3)

“Köyde cem evimiz olmadığı için, cenaze evde yıkanır. Erkek ölürse, ehl-i kamil biri, mürebbi ya da bir başkası kefenini biçer. Erkekleri, erkek; kadınları, kadın yıkar. Cenaze yıkanacak suyun içine burcu burcu koksun diye, mersin dalı, fesleğen, gül atılır. Ölen kişinin her tarafı yedi kere, bir kalıp sabunla sürtülür. Sonra, sıra ölüyle helalleşmeye gelir.

Ölünün yakınları, eşi, dostu sırayla kazandan birer tas su alırlar. Ölünün başından başlayıp, ayak parmak uçlarına kadar suyu dökerler. İlk kişi suyu döktükten sonra tası yere bırakır. Tas, elden ele geçirilmez. Herkes suyu dökerken, ölüye olan hakkını helal eder. Kazanda kalan suyla, ölünün elbiseleri yıkanır. Bu elbiseler, fakirlere dağıtılır. Bazı cenaze yakınları ise, ölünün kokusu sinmiş diye vermek istemez. En son, cenaze kurulanır, bir çarşafa dolanır.” (K.Ş. 19)

“Cenazenin yıkanmasıyla ilgilenen belli yaşlılarımız vardır. Ancak bu yaşlılarımız artık bu işi yapamaz hale geldiler. Genç nesil de heves etmediği için genelde cami hocasına yikatılıyor. Hoca, cenaze evine gelir, ölüyü yıkar, kefenini giydirir.” (K.Ş. 2)

“Cenaze namazını ben kıldırمام ama cenazeyi yıkarım, kefenini keserim. Kadınları, kadınlarımız yıkar; erkekleri de ben kendim yıkarım. Cenazesi olan eve giderim, evin önünde yıkarım. Konu komşu, cenazeyle helalleştirilir. Cenaze, mezarlığa götürülür. Mezarlıkta, önce namazı kılanır, namazdan sonra defnedilir. Hakkımızı helal edip geri döneriz.” (K.Ş. 20)

c) Ölüye Elbise Giydirilmesi

Muğla yöresindeki Alevi Türkmenlerde cenaze yıkandıktan sonra ölüye elbise giydirilmesi şeklinde değişik bir uygulama vardır.

“Cenaze yıkandıktan sonra, ölünün vücuduna gül suyu serpilir. Cenaze erkek ise pijaması, gömleği, yağlığı ve çorabı giydirilir. Beline kemendi bağlanır. Cenaze kadın ise, dedeye ikrar verirken ne giydiyse, o elbisesi giydirilir. Bu, üç etektir. Başına yeşil ve kırmızı bez sarılır, onların üzerine oyali tülbendi bağlanır. Ayağına çorabı giydirilir. Kadın, erkek, genç, çocuk fark etmez, ölenlere giydirilen bu giysiler tertemiz, kullanılmamıştır. Ölüye elbise giydirmeyen, diğer dünyada çıplak dolaşır.” (K.Ş. 22)

“Yıkama işlemi bitince, iç çamaşırları ve geceliği giydirilir. Fethiye’de üç etek tabutun üzerine atılır. Bu arada yakınları, özellikle ailesi ağıtlar yakar, buna ‘Hayverme’ denir.” (K.Ş. 4)

“Ölen, kadın ise iç çamaşırının üstüne ikrar verirken giydiği üç etek giydirilir. Başına al bağlanır. Ayağı bağcıklı uzun donlardan giydirilir. Ayağına çorap giydirilir. Erkekler için iç çamaşırının üzerine pijaması, gömleği giydirilir. Başına yağlığı, beline kemendi takılır. Onun da ayağına çorap giydirilir. Cenaze, ayağı açık gitmez. Ölen, çok genç bir erkek ise, bu giyeceklerin yanında takım elbise de giydirilir. Bu, ailenin isteğine bağlıdır. Aynı şekilde ölen kişi evlenmemiş genç bir kız ise gelinlik giydirilebilir.” (K.Ş. 19)

“Cenaze yıkandıktan sonra, bazıları ölüye atlet, külot ve çorap giydirir. Bazıları hiçbir şey giydirmeyen. Eğer, ölen kişi, sağlığında bazı kıya-

fetlere heves etmiş ancak alıp giyememişse, o elbiseler temin edilir ve giydirilir. Takım elbise, gelinlik bile giydirenler olur.” (K.Ş. 2)

“Sünniler, ölü gömülürken giysi giydirmiyor, biz de ise giydirilir. Bayanlar musahipliye üç etekleriyle gömülür. Erkeklerin ise iç çamaşırları ve pijamaları üzerinde olur.” (K.Ş. 6)

ç) Ölünün Kefenlenmesi

Ölünün kefenlenmesi işleminde, ufak da olsa değişik uygulamalar göze çarpmaktadır.

“Bayana da, erkeğe de giysileri giydirildikten sonra sıra kefenlemeye gelir. Kefenleme işlemi için, üç parça kefen bezi hazırlanır. Bu bez kesilirken makas kullanılmaz. Üç parçadan oluşan kefenin, ikinci ve üçüncü parçası ölünün boyuna göre, boydan ve enden ayarlanarak kesilir. Bu kefenin ilk katına biz ‘Yakasız gömlek’ deriz. Ölünün başı dışarıda kalacak şekilde ayarlanır. Önce bu yakasız gömlek giydirilir. Diğer iki parça bez, üç kez ‘Ya Allah ya Muhammet ya Ali’ diyerek salavatlanır ve ölüye sarılır.” (K.Ş. 19)

“Ölen kişi yaşlı ise zaten bohçasını hazırlamıştır. Bu bohçanın içinde kefeni, havlusu, çarşafı ve giymek istediği giysileri, sabunu, onu yıkayacak olan kişiye vermek istediği hediyeleri bulunur. Bu bohça açılır, giymek istediği giysileri giydirildikten sonra kefeni sarılır. Ancak, beklenmeyen genç ölümlerinde, üç parçadan oluşan kefen bezi hazırlanır. Bu bezin ilk katına yakasız gömlek denir. Yakasız gömlekte, ölünün başı dışarıda kalır. Diğer parçalar, salavatla sarılır. Kefenin en son katı, ayak ve başucundan düğümlenmeden dolandır.” (K.Ş. 6)

d) Cenaze Namazı

Kaynak şahıslarımızın aktardıkları bilgilere göre, ovaya inmeden yani yerleşik düzene geçmeden önce, cenaze namazını, toplum içinde bu konuda bilgisi olan bir kişi kıldırırmaktaydı. Şimdi ise, cenaze namazı kıldırarak bilgiye sahip kişilerin bulunmaması ve yerleşim birimlerinin, şehir merkezlerine oldukça yakın olması nedeniyle, cenaze namazlarını cami imamları kıldırırmaktadır. Ancak cenaze namazları genellikle, mezarlıktaki musalla taşının yanında kılınmaktadır.

“Cenazeyi yıkarım ama cenaze namazını ben kıldırıramam. İmamı, mezarlığa getiririz, namazı o kıldırır. Namaz bittikten sonra, bizlere üç kez ‘Mevtayı nasıl bilirdiniz’ diye sorar. Bizler de üç defa, ‘İyi biliriz’ deriz. İmam, ‘Allah taksiratını affetsin’ der. Bizler, önce ‘Allah rahmet eylesin’ deriz, sonra üç defa ‘Allah rahmet eylesin diyenin akıbeti hayrolsun’ deriz. Kur’an okunur, hakkımızı helal edip döner geliriz.” (K.Ş. 20)

“Cenaze namazı, kabirliğin içindeki musalla taşında kılınır. Hoca, namaz sure ve dualarını daha iyi bilir. Namazı kıldırırdıktan sonra, orada bulunanlardan helallik ister. Herkes, ölüye hakkını helal eder ve vedalaşılır. Bir namaz da cem evinde kılınır. Cem evinde kılınan namaz,

saf durarak olmaz. Tüm canların yüzü, birbirine dönüktür. Halka şeklinde oturulduğundan ‘Halka namazı’ denir. Hangi duayı isterseniz onu okursunuz.” (K.Ş. 22)

e) Defin

Defin işlemlerinde, Muğla yöresindeki Alevi Türkmenlerde farklı uygulamalar bulunmaktadır:

“Ölünün boy ölçüsü alındıktan sonra mezarı salavatlarla kazılır. Mezarın, kible tarafında kalan, hafif içeriye doğru kazılmış olan ‘sapıtma’ dediğimiz bölümüne çam yaprakları atılır. Bu yaprakların üzerine, ölü rahat etsin diye bir döşek ve yastık konur. Ölü, başı batıya, yüzü kibleye gelecek şekilde döşeğe uzatılır. Başı tarafından bağlanan kefen bağı çözülür. Ölünün gözüne biraz toprak serpilir. Kefen yeniden kapatılır. Mezara toprak atılmaya başlanır. Bu sırada, kürek elden ele geçirilmez, atan küreği yere bırakır. Diğer toprak atacak olan kişi, yerden alır. Mezar, toprakla kapatılır. İki ucuna birer tahta dikilir. Baş kısmındaki tahtaya, ölünün adı-soyadı, doğum ve ölüm tarihi gibi bilgileri yazılır. Önceden, bizim mezarlarımız belli olsun diye ‘kaz ayağı’ resmi çizilirdi, tahtanın üzerine. Daha sonra, mezarın baş ucundan, ayak ucuna doğru su dökülür. Su dökülen bu kap (testi, pet şişe, tas) eve getirilmez. Mezarın yanına bırakılır.” (K.Ş. 1)

“Ölüyü yataklarız. Yani altına bir döşek ve yastık atarız. Bunu, mezar daha yumuşak olsun diye yaparız. Gözüne biraz toprak atıp, yine kefenin ağzını kapatırız. Mezarı, toprakla kapatırız, tümsek olur üzeri. Doğu ve Batı yanlarına tahta dikeriz. Üstüne kimliğini yazarız. Ölen, genç bir kız ya da erkek ise, evlenmeden ölmüş ise mezara kırmızı bayrak asarız. Şehit ise Türk bayrağı asarız. En son, mezarın başından, sonuna doğru su dökeriz. Mezarlarımızın baş ucunda sürekli bir toprak testi ya da pet şişe bulunur. Mezar, susuz bırakılmaz. Etrafına çiçek dikilir. Üzerine çiçek serpilir.” (K.Ş. 2)

“Cenazeyi gömmeye gidenler, yanlarında şeker, lokum, bisküvi götürürler. Orada bulunan çocuklara, mezarlıktaki diğer insanlara dağıtırlar.” (K.Ş. 21)

“Ölen kişi ‘Sal ağacı’nda, omuzlar üzerinde getirilir. Sal ağacı açılır ve yakınları tarafından sal ağacından alınan ölü, üç kişi ile birlikte, mezara indirilir. Başı, batıya ve yüzü yukarıya gelecek şekilde mezara indirilen ölünün elleri, yanına konur. Başı ile vücudu biraz kibleye çevrilir. Kefen bağları çözülür. Ölü, mezara konulup üzerine toprak atılır. Mezarın iki ucuna tahta çakılır ve bu iki tahtanın arasına bir ip, ipin üzerine de bezler bağlanır. Ölenin başındaki tahtaya ‘Hece tahtası’ denir.” (K.Ş. 22)

“Ölü, tabuta konulurken, başının altına yastık konulur. Kollar, vücudun iki yanına uzatılır. Daha sonra yakınları veda ziyaretine başlarlar.

Küçükler, ölünün elini öperler. Ölü, kilime sarılır. Ölünün yıkandığı yerde yıkayıcı, yüksek sesle: ‘Allah’ım, bu mevtanın taksiratını affeyle, haklarımız helal olsun, cemaat, herkes hakkını helal etsin’ der. Onlar da üç kez ‘Helal olsun’ derler. Namaz için camiye gidilir. Cenaze namazından sonra tabut önce omuzlarda, ardından arabaya konularak, konvoy halinde mezarlığa gidilir. Önceden kazılmış olan mezarın tabanına bir döşek serilir. Doğu-batı yönüne kazılmış olan mezarın, batı kısmına yastık konulur. Tabuttan alınan ölü, üç kişinin yardımıyla mezara indirilir. Baş kısmı batı yönüne gelmek üzere, ceset kibleye doğru yan yatar şekle getirilir. Kefen bağları çözülür. Gözüne üç tutam toprak atılır. Etrafına; üzerine yanlamasına tahtalar döşenir. Katılan kişiler, mezarı toprakla doldururlar. Üstü balıksırtı biçiminde tümsek haline getirilir. Mezarın baş ve ayak ucuna birer tahta dikilir. Bu tahtalara ‘Baş tahtası’ adı verilir. Batı yönündeki tahtaya, ölenin adı, doğum ve ölüm tarihi yazılır. Kefenin ayak tarafından çözülen kefen bağı, baş tahtasına bağlanır.” (K.Ş. 4)

f) Telkin

Sözlükte, 1. Aşılama, kulağına koyma, 2. Yeniden Müslüman olan kimseye iman esaslarını anlatma, 3. Ölü gömüldükten sonra, mezar başında imamın söylediği dini sözler (Devellioğlu, 1998: 1071) şeklinde anlamları verilen telkin sözcüğü, araştırma bölgemizde, diğer dünyada sorguya çekilmeden önce bu dünyada bazı şeyleri hatırlatmak, ölüye bazı hatırlatmalarda bulunmak amacıyla kullanılmaktadır.

“İmam, ölüye ait bilgilerin yazıldığı baş ucundaki tahtaya ya da mermere dönerek, onun tam karşısında durup, telkin verir. Mezardan ‘tak’ diye bir ses gelir. Ölen kişi, Hakk’a yürüdüğünü anlar.” (K.Ş. 1)

“Cenaze gömüldükten sonra, hoca telkin duasını eder. Bu dua, Kur’an’dan bir suredir. Sonra, mezara doğru eğilip, üç kez ölen kişinin kendi adını ve annesinin adını söyler.” (K.Ş. 25)

C. Ölüm Sonrası

Muğla yöresindeki Alevi Türkmenlerde ölünün gömüldüğü akşam Kur’an okunmaktadır. Aynı şekilde, yedisinde, kırkında ve yılında da Kur’an okunur. Baş sağlığı dilenir ve cenaze evine yiyecek getirilir. Ölü suyu ısıtılan ocaktaki ateş sönmüşse yeniden yakılır. Bu ateş, üç gün boyunca yanar. Ateşin yanına bir tabak yemek ve bir bardak su bırakılır. Yine, cenaze evinin ışıkları üç gün boyunca yanık bırakılır, kaplar üç gün boyunca su ile dolu durur.

“Cenaze defnedildiği günün akşamı, herkes ölü evine gider. Biz, cenaze evine ‘Ölgülü’ deriz. Ölü sahiplerine baş sağlığı dilenir. ‘Hüküm Allah’ındır’ denir. O evde Kur’an okunur. Ölgülüye gelen herkes, birer kap yemek getirir. O akşam, cenaze evinde yemek yenir. Bu yemeğe ‘Yas yemeği’ deriz. Cenaze çıkan ev temizlenir, her tarafı havalandırılır.” (K.Ş. 20)

1) Ölü Evindeki Uygulamalar

Türk kültüründe, ölünün defnedildiği gün cenaze evinde yemek verme geleneği çok eski bir gelenektir. Anadolu'nun birçok yerinde ve diğer Türk topluluklarında da aynı geleneği takip edebiliyoruz. Kazak ve Kırgızlarda, cenazenin defnedilmesinin ardından kurban kesilmekte ve yemek verilmektedir. Kesilen bu kurbanın, vefat eden kişiyi, Tanrının cennetine götüreceğine inanılmakta ve kurban edilen hayvanın kafası, derisi, kemikleri mezara bırakılmaktadır (Aça, 1999: 24-33).

Muğla yöresindeki Alevi Türkmenlerde ölü gömme geleneğini “yemek geleneği” izlemektedir. Ölüm olayından sonra kurban tığlanmakta / kesilmektedir. Defin işleminden sonra, ölünün yakınları, tanıdıkları, cenaze evine yemek getirmektedirler. Bu yemeğe, “Yas yemeği” ya da “Kabir yemeği” adı verilmektedir. Ölen kişinin ölümünün üçüncü, yedinci, kırkıncı ve yıl dönümünde yemek verilir. Bu yemeklerin tümünde, maddi güce göre koç ve Cebrail (horoz) kesilir. Bu zamanlarda verilen toplu yemeğe de “Can Aşı” adı verilir. Yemeklerin sonunda, yemek yiyen kişiler, ölü sahiplerine “Canına değsin” veya “Ruhuna dahil olsun” demektedirler.

2) Ölüyü Anma Günleri

“Ölen kişi toprağa verildikten sonra, ölenin evine herkes bir sofraya getirir. Hep birlikte yemek yenir ve ölü yakınlarına ‘Emir Allah’ındır, Allah cennette kavuştursun’ denir. Herkesin sofrasına yemek konur. Ölenin üçüncü gününde, üçler aşkına kurban tığlanır. Gücü yeten iki, üç tane kurban keser. Cenab-ı Allah’a, ‘Üçler aşkına (Ya Allah ya Muhammet ya Ali) kestiğimiz kurbanı kabul et’ diye yalvarırız. Yedisinde ve kırkında da kurban keseriz. Buna mecburuz. Ancak, biz Sünniler gibi elli ikisinde kesmeyiz.” (K.Ş. 22)

“Cenazeden sonra, ikinci vaktinde ‘Yas yeri yemeği’ dediğimiz bir yemek olur. Bütün yakın çevre, komşular evinde yemek hazırlar. O yemeklerini alıp cenaze evine götürürler. Orada, ölü sahiplerinin acısını paylaşmak amacıyla sofralar oluşturulur. Herkes toplanır ve birlikte yemek yenir. Amaç; acılı insanlara biraz olsun yemek yedirebilmektir. 3, 7 ve 40’ında ve yılında toplu yemek yapılır. Koyun kesilir. Evin içinde erkan³ çalınır ve orada olan herkes için yemek çıkarılır. Ölen kişi musahipliyse, erkanı yapılır. Yemekler önce erkan sofrasına konur. Daha sonra diğer sofralara da dağıtılır ve yemek yenir. Yani erkan sofrasına öncelik verilir. Eskiden, erkan sofrasındakiler kalkmadan diğerleri yemek yiyemezmiş. Ancak şimdi o kadar katı kurallar yok.” (K.Ş. 6)

³ Musahip olan çiftlerin oynadıkları bir çeşit semah. Ayrıntılı bilgi için bk. Büyükokutan, 2005.

“Mezarlıktan gelenlere, ölgülüde yemek verilir. Bu yemekler, konu komşunun evinden gelir. İçinde et olmaz. İlk günkü bu yemeğe ‘Yas yemeği’ denir. Mürebbi, orada ölü sahipleri adına dualar okur. Yemeği yiyen, cenaze sahiplerine baş sağlığı diler. Daha sonraları, 3’ü, 7’si, 40’ı ve senesi olur. Bu günlerde de, genellikle kuzu kesilir. Ölenin musahibinin durumu uygunsu üçünde kurban kestirebilir. Buna ‘döşek kurbanı’ deriz. Kuzu kesilir. Tüm yakınlar, komşular davet edilir.” (K.Ş. 7)

“Eskiden, musahipli kişiler öldüğü zaman, cenazeleri evden çıkmadan önce bir kuzu kesilirdi. Ama şimdi o gün kesilmiyor da, ölenin musahibi tarafından, üçüncü gün kesiliyor. Birinci gün, cenaze evinde bir yemek verilir. Biz buna ‘Yas yeri yemeği’ deriz. Herkes birer tabak yemek getirir, ekmeğini getirir, erkan tutulur ve dua edilir. ‘Bugün aramızdan ayrılan filan kişi hayırına’ diye duaya başlanır. Herkes ‘Allah kabul etsin’ der. Odanın alabileceği kadar çok sofralar kurulur. İnsanlar oturtulur. Ancak sofralar insanları almazsa, önce erkan sofrası yer. Erkan sofrası yedikten sonra diğer insanlar oturtulur. Yani, cenazenin üçüncü günü iki tane kurban kesilir. İlkini musahibi keser, diğeri de üçüncü günü adına kesilir. 7’si, 40’ı ve yılında da kurban kesilir. Tüm yakınları, akrabaları davet edilir, topluca yemek yenir. Yalnız biz de 52’sinde kurban kesilmez.” (K.Ş. 19)

“Cenaze, evden çıkıp defnedildikten sonra, cenaze evinde yemek yenilir. Buna ‘Yas yemeği’ denir. Cenaze evini teselli etmek için, herkes evinden yemek getirir. Bir erkan tutulur. Cenaze çıkan eve, baş sağlığı dilenerek, ölü sahipleriyle niyazlaşılır. 3’ü, 7’si, 40’ı ve yılında da kurban kesilir, yemek yapılır. Bu günlerde kesilen kurbanlarda, ölen kişi musahipliyse, genellikle koyun tercih edilir.” (K.Ş. 9)

“Cenaze evinde, ilk gün akşam yemek yenir. Bu yemeği komşular götürür. Çünkü oradan bir cenaze çıkmıştır, acı vardır. Ayrıca 3’ü, 7’si, 40’ı ve yılında da yemek verilir. Kurban kesilir. Cenaze yakınının gücüne göre; üçünde, iki-üç tane Cebrail de kesebilir, koç da kesebilir. Durumu iyiye, hepsinde koç keser. Ölen süt çocuğu ise yedinci gün süt dağıtılır.” (K.Ş. 20)

Ölünün ardından kurban kesme, 3, 7, 40 ve senesini anma törenlerinin, Muğla yöresindeki Alevi Türkmenler arasında en canlı şekliyle yer aldığını söyleyebiliriz. Bu tarihlerde, yemekler hazırlanmakta ve davetlilere ikram edilmektedir. Bu uygulamalara neden olarak, ölünün, belirli günlerde çeşitli şekillere girmesi, bazı yerlere gitmesi inancını gösterebiliriz.

Benzer günlerdeki pratikleri, Hakaslarda, Kazak ve Kırgız Türklerinde de takip edebilmekteyiz. Hakaslarda, ölenin üçüncü, yedinci ve kırkinci günlerinde yemek verilmektedir (Deliömeroğlu, 1997: 48). Kazak ve Kırgız Türklerinde ölünün üçüncü, yedinci, kırkinci, yüzüncü ve

yılında ölüyü anma törenleri düzenlenmektedir (Aça, 1999: 25). Defin sonrası, ölen kişinin yakınlarıyla, ailesiyle ilişkisini tamamen kesmediği inancından hareketle, ölünün bu dünyayla bağlantısını tamamıyla kesene kadar ölüye saygı göstermek, ruhunu diğer tarafta şad etmek için belirli günlerde ona anma törenleri düzenlenmiştir (Aça, 1999: 24).

3) Dardan İndirme

Muğla yöresindeki Alevi Türkmenlerde, ölünün borçları varsa bunların giderilmesini sağlamak ve diğer dünyada darda kalmasını önlemek amacıyla, belirli bir günde toplanılarak yerine getirilen bir uygulama olan, diğer Alevilerde yapılan “dardan indirme” törenine rastlayamadık.

“Bizde, dardan indirme olmaz. Ölüm anında tüm akrabalar birbirine kenetlenir. Ölenin, birinden alacağı veya birine vereceği varsa bunu kardeşleri, yakınları, çocukları halleder. Ayrı bir toplantı yapılmaz.” (K.Ş. 22)

4) Ölü Elbisesi

Ölünün üzerinden çıkan elbiseler, ya temizlenip evde saklanmakta ya da fakir fukaraya verilmektedir. Yıkılarak, ölüye ait izler silinmeye çalışılmaktadır. Bazıları da, ölünün kokusu var diye saklamayı tercih etmektedirler.

“Ölü yıkandıktan sonra kalan suyla, ölünün üzerinden çıkarılan elbiselerin hepsi yıkanır. Bu elbiselere ‘soyka’ deriz. Bazen birine sinirlenince ‘soyka gıyesice’ deyiverdiğimiz, bu elbiselerdir. Yıkanan soyka, orada üç gün asılı kalır. Üçüncü günkü ölü yemeğinden sonra bu elbiseler toplanır. İsteyen fakir fukaraya dağıtılır.” (K.Ş. 3)

“Ölünün eşyası evde tutulmaz. Ya fakir fukaraya verilir ya yıkanıp evde saklanır.” (K.Ş. 24)

“Genç biriye, ölenin eşyaları isteyenlere verilir. Yaşlı ise gömülür.” (K.Ş. 8)

5) Yas Tutma

Sevdiği, birlikte yaşadığı, alıştığı insandan ayrılmanın verdiği üzüntüyle geride kalanlar, karalar giymekte, çok fazla gülmemekte, şık giyinmemekte, üzüntü duyduklarını ifade eden davranışlar sergilemektedirler (Örnek, 1979: 81). Anadolu’da genel olarak yasın süresi üç gün ile yedi sekiz yıl arasında değişmektedir (Örnek, 1974: 400). Bütün Türk boylarında yas geleneği, onların ölüm adetlerinin değişmeyen bir unsuru olarak günümüze kadar devam etmiştir (Görkem, 1992: 158-188).

Muğla yöresindeki Alevi Türkmenlerde yasın yoğun olduğu dönem ilk kırk gündür. Yas süresi, ölenin yaşına ve ölüm şekline göre değişmektedir. Yas döneminde yeni giysiler giyilmemekte, süslenilmemekte, eğlenceli yerlerden uzak durulmaktadır. Bu dönemde, yas yerinde televizyon izlenmemekte, radyo dinlenmemektedir.

“Ölenin ardından yakınları yas tutar. Genç olsun, yaşlı olsun fark etmez, yası tutulur. Ölen çocuk ise, genç ise yas uzar. Kırk gün olur, bir ay olur. Yakınları ağlar, sızlar. Kadınlar makyaj yapmaz, düğüne gitmez. Erkeklerde kırk gün tıraş olmazlar, cinsel ilişkiye girmez.” (K.Ş. 1)

“Cenaze evinde, aynalar ters çevrilir ya da üzerine bir örtü çekilir. Sazın telleri koparılır. Televizyon izlenmez, radyo dinlenmez. Ölenin yakınları da, düğün, nişan, sünnet gibi törenleri varsa, ertelerler.” (K.Ş. 19)

6) Mezarlık

Muğla yöresindeki Alevi Türkmenlerin mezarlıkları, yerleşim birimlerine iskanlarıyla doğru orantılı olarak, yeni dönemlere aittir. Mezar taşları, günümüz alfabetiyle yazılmıştır. Mezarlıklarda, akrabalar yan yana gömülmektedir. Herkes mezarlığa defnedilmekte, başka bir yere defnedilmemektedir. Definden sonra mezarın Doğu ve Batı yönüne birer tahta dikilmektedir. Ölüye ait bilgilerin yazıldığı tahtaya “hece taşı” veya “baş tahtası” denilmektedir.

Bodrum ilçesine bağlı Kumköy’deki mezarlıkta, baş tahtasının üzerine çizilen “kaz ayağı” resmine rastlıyoruz. Kaynak şahsımız Durmuş Ali Üncü, “Bu işaret, mezarın bir Tahtacı Türkmen’e ait olduğunu gösterir. Ancak, yeni mezarlarda göremezsiniz” diyor. (K.Ş. 25) Daha yeni mezarlara baktığımızda, mezarların başına mermer dikildiğini ve ölüye ait bilgilerin mermer üzerine yazıldığını görüyoruz. İncelemelerimize dayanarak, araştırma bölgemizdeki mezarlıkların çoğunun bakımsız olduğunu, ihmal edildiğini söyleyebiliriz. Bakımsız kalmış, yıkılmış, kimin olduğu tespit edilemeyen, etrafını çalılıarın kapladığı pek çok mezar bulunmaktadır.

Erkeklerle ait mezarların başına beyaz ya da yeşil sarık, kadınlara ise çeşitli renklerde yazmalar bağlanmaktadır. Evlilik yaşına geldiği halde evlenmeden ölen genç kız ve erkeklerin mezarına kırmızı bayrak, şehit mezarlarına da Türk bayrağı dikilmektedir. Mezarların yanında daima su testisi ya da pet şişe bulundurulmaktadır.

Mezar ve mezarlık üzerine kültürümüzde oluşmuş pek çok inanış ve uygulama vardır. Örneğin, Antalya’da mezarın üstü dallarla kapatılır ve kırkı geldiğinde duayla kaldırılır, buna “Mezar açma” denilmektedir. Mezarlıkta şeker ve lokum dağıtılır (Yardımcı, 1993: 547). Muğla yöresindeki Alevi Türkmenlerde de, mezarın üzerine basmak günahdır, mezarlıktaki ağaçlara dokunulmaz, meyvesi yenmez.

7) Mezar Ziyaretleri

Genç olsun yaşlı olsun, mezarlıkta yatanlara duyulan saygı ve özlemden dolayı mezarlıklar ziyaret edilmekte, temizlikleri yapılmakta, çiçekleri sulanmaktadır. Bu ziyaretler, arife günlerinde, bayramlarda ve dini açıdan kutsal kabul edilen günlerde yoğunlaşmaktadır.

Muğla yöresindeki Alevi Türkmenler, mezarlık ziyaretlerini arife günü öğleden sonra ve bayram günlerinde yapmaktadırlar. Bu günlerde, mezarlıkların kalabalık ve renkli olduğu görülmektedir. Mezarlığa ziyarete gelenlerin ellerinde mersin dalları vardır, bunlar mezarların üzerine atılır. Yakınlarının mezarının yanına selvi, dut ve meyve ağaçları dikenler de vardır. Daha önceden mezarların üzerine dikilmiş olan çiçekler sulanmakta, bırakılan yapay çiçekler temizlenmektedir. Mezarların baş uçlarında bulunan su kapları boşalmışsa doldurulur, eksilmişse üzeri tamamlanır.

“Arife günü sabahtan ev işlerini bitiririz, öğleden sonra kabirliğe gideriz. Yanımızda şeker, lokma, bisküvi, çikolata, lokma gibi şeyler götürürüz. Oradaki çora çocuğa dağıtırız. Bir kucak da mersin dalı götürürüz, yakınlarımızın mezarlarının üzerine atarız. Mezarın etrafını güzelce temizleriz. Başında bulunan testinin suyu bitmişse doldururuz, mezarın üstüne su dökeriz. Oradaki çiçekleri, ağaçları kurutmayız.” (K.Ş. 23)

“Arife günü, bayramın birinci günü kabirleri ziyaret eden çok olur. Gurbette olanlar varsa gelmiş olurlar. Dua okumayı bilen, kendisi okur, bilmeyen hoca getirir. Mezara su dökerler, çiçek bırakırlar, ağaçları sulurlar.” (K.Ş. 11)

“Bayramlarda ziyaret yapılır. İş, okul nedeniyle dışarıda olan varsa, bayram ziyaretine köye geldiğinde, yakınlarının mezarlarını ziyaret eder. Yiyecek götürülür, orada dağıtılır. Artan yiyecekler eve geri getirilmez. Mezarların üzerine bırakılır. Mezarın yanındaki testiler doldurulup, mezar sulanır. Mezarın üzerine mersin dalları ve çiçekler atılır. İsteyen selvi ağacı diker.” (K.Ş. 25)

8) Mezar Taşları

Mezar taşları, ait olduğu toplumun, inanç ve düşünce yapısını yansıtmaları açısından dikkat çekicidir. Ölenin kimliği, niçin öldüğü, mezar sahiplerinin hayat anlayışları hakkında bilgi vermektedirler. Bazı mezar taşlarında, kadın ya da erkeğin adeta şeceresi bulunmaktadır.

Anadolu’da, erkek mezarlarının baş kısımları; kavuk, fes, sarık gibi şekillerde olabilmektedir. Kadınların baş kısımlarında ise çok fazla şekillendirmeye gidilmemiştir (Önder, 1978: 278). Mezarların kime ait olduğunu belirtmek için de, mezarlara çeşitli şekillerde yontulmuş taşlar dikilmektedir (Gülensoy, 1989: 169).

Muğla yöresindeki Alevi Türkmenler, yakın zamana kadar, mezarın doğu ve batı yönüne birer tahta dikmişler, ölüye ait bilgileri bu “hece taşı” veya “baş tahtası” adını verdikleri tahtaya yazmışlardır. Son zamanlarda mermer taşları tercih edilmektedir. Bu taşın üzerine, ölenin kimlik bilgilerinin yanı sıra bazı sözler de yazmaktadırlar. Mezar taşlarından ayak ucuna dikilenlerde, daha eski mezarlarda “kaz ayağı”nı sembolize eden ve mezarın bir Tahtacı Türkmen’e ait olduğunu gösteren işaretler

bulunmaktadır. Mezarda yatan ölünün cinsiyetine göre sarık ya da yazma bağlanmaktadır. Yine, evlilik yaşına gelmiş ama evlenmeden ölen genç kız ve erkeklerin mezarına kırmızı bayrak, şehit mezarlarına da Türk bayrağı dikilmektedir. Mezar taşlarının baş kısımlarına ay yıldız yaptırıldığı da gözlemlenmiştir. Mezarların yanında selvi, dut ve meyve ağaçları bulunmaktadır. Bu ağaçlar, mezar sahipleri tarafından dikilmektedir.

Fethiye ilçe merkezine bağlı olan Günlükbaşı Foça Mezarlığı'nda bulunan, genç yaşta kaybedilen Feridun Dönmez'in mezar taşında şöyle yazmaktadır:

“Bu şiiri yazdım Feridun için
Dedim ki; Tanrı'ya sorayım niçin?
Kişiyi genç yaşında öldürmek için
Bir sebep yaratmak doğru mu Tanrı'm?

Değiştir artık bu köhne fermanı
İhtiyar olmadan alma bir canı
Yaşama doymamış körpe fidanı
Zamansız kurutmak doğru mu Tanrı'm?

Sağlıkla terhis olayım derken
Sivil yaşamını hayal ederken
Dönülmeyen diyara giderken
Gönüllere acı saçmış Feridun”
(Feridun Dönmez, 1965 – 1988)

Bir diğer mezar taşı:

“Hepimizi sen büyüttün
Neye böyle acımasızca bittin
Ne diye bizi böyle
Yalnız bıraktın
Hep sen güldürdün bizi
Hep sen avuttun bizi
Kötü günümüzde yanımızdaydın
Anamızdın hepimizin”
(Elif Yılmaz, 1941-2001)

Fethiye ilçe merkezine bağlı Günlükbaşı Hüyük Mezarlığı'nda yatmakta olan M. Selim Günday'ın mezar taşında şöyle yazılmaktadır:

“Yıl 1931'de gelmiş idim cihane
Kader böyle imiş, helikopter bahane
8 Ağustos 1968 Cuma günü
Yatağan kazasının Kafaca köyünde düşen

Helikopterde gözlerini hayata yuman
Günlükbaşı belediye başkanı”

Hüseyin oğlu şehit; M. Selim Günday'ın Aziz ruhuna Fatiha, 1931-1968

Ortaca Şehir Mezarlığındaki bir mezar taşında ise şunlar yer almaktadır:

“Bak şu akıp giden kum seline
Ne durması var, ne dinlenmesi
Bak nasıl değişiyor birdenbire dünya
Nasıl da atıyor;
Bir başka dünyanın temelini.”

Saçıkara aşiretinden, Sinik oğullarından, Mustafa oğlu Mehmet Başdoğan, 1918-1986

Ortaca Cumhuriyet Mahallesi Mezarlığı'ndaki bir mezar taşı:

“Dünyada en büyük varlık
Dürüstlüktür.
Allah, Muhammet, Ya Ali!”
Süleyman oğlu Ali Kaya, 1931-1988

Bir diğer mezar taşı:

“Dünya yalan, yalanlardan ibarettir
Ölüm gelmeden uyan, gerçek hayat ahirettir.
Kabir benim esas evim, ondan başka evim yoktur.
Tek başıma kalacağım, bana yalnız Allah dosttur.”
Mehmet kızı Fatma Üçel, 1337-1996

Bir diğer mezar taşı:

“Girdim 69 yaşıma
Ölüm geldi kapıma
26 yıl aradan sonra
Kavuştum hayat arkadaşşıma

İşte şimdi buradayız
Yatıyoruz yan yana
Bizi ziyaret edin
Arada sırada.”

Gülizar Kaya, / 13.03.2003

Yirmi yaşında vefat eden kişinin mezarında yazanlar:

“Ağaçlar ağlayıp döker yapraklar
Bütün insan oldu bizim sokaklar

Cesedimi ebem, dedem kucaklar
 ‘Nur içinde yatsın Halil’im’ diye.
 Kardeşlerim beni sual eder mi?
 Ebem, dedem mezarıma gider mi?
 Genç yaşta benim ömrüm biter mi?
 Gençliğime doymadan aldın Azrail.”⁴

III. SONUÇ

Yukarıda verilen bilgiler ışığında, Muğla yöresi Alevi Türkmenlerin ölümle ilgili inanış ve uygulamaları hakkında şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür:

1. Araştırma bölgemizdeki Alevi Türkmenler arasında, ölümü haber veren hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamaların diğer bölgelerden farklı olmadığı, yapılan mukayese çalışmalarında görülmüştür. Baykuş, eski çağlardan beri pek çok kültürde, insanlar tarafından kötülük, uğursuzluk, felaket ve ölümün sembolü olarak kabul edilmiştir. Altay ve Sibiryaya mitolojilerine göre köpek, Tanrı’nın kendisine verdiği kutsal görevi ihmal edip şeytana yardım etmesi dolayısıyla aldatici bir hayvandır (Ögel, 1998: 481). Ölüm ruhunun kötülüklerini bertaraf etmek nedeniyle, baykuş ve köpek, ölüme işaret ettikleri zamanlarda kovulmakta veya öldürülmektedir.

2. Türk mitolojisinde ağaç, önemli bir yere sahiptir. Saha (Yakut) Türklerinin “Er Sogotoh” efsanesinde, ağaçtan türeme söz konusu iken, Oğuz ve Uygur türeyiş efsanelerinde ağaç, ana rahmini sembolize etmektedir. Rüyada ağacın filizlenip büyümesi, insanın hayatının safhalarıyla benzerlik göstermektedir (Ögel, 1998: 74-252). Tahtacılar arasında da ağacın filizlenip büyümesi, insanın doğumunu ve gençliğini; ağacın yıkılması da ölümünü temsil etmektedir.

3. Ölüm olayı gerçekleşince, ölünün çenesinin bağlanması, gözleri açık kalmışsa gözlerinin kapatılması, cenazenin olduğu odanın penceresinin açılması, ölünün üzerinin ve evin bütün odalarının tütsülenmesi eski Türklerde de vardır. Ruh ölüm anında, ağız ve vücudun diğer delik yerlerinden çıkmakta, eğer ağız ve gözler kapatılmaz ise, ölünün ruhu, başka birinin ölümüne neden olmaktadır. Manas Destanı’nda, Manas’ın uçan ruhu, çıkıp gitmekte ve gerçek yuvasına yerleşmektedir. Defin işleminden sonra, ölünün çıktığı evde, akşam ışıkların yanık bırakılması uygulaması da İslam öncesi Türk geleneğinin bir uzantısıdır.

4. Zerdüştiliğe göre, ateş, su ve toprak ölüm tarafından kirletilen üç kutsal unsurdur. Bu kutsal öğeler, ölüm gibi manevi kirlilikle temas ettirilmemelidir. Ölümle temasa geçmiş bütün eşyalar, doğal çevreye bırakılır.

⁴ Konuyla ilgili olarak bk. Dirlik, 2004.

lır, hiç kullanılmaz (Selçuk, 2004: 216-217). Ölüm olayı gerçekleştiği anda, uyuyan kimselerin uyandırılması, ölü yıkılmaya başlandığında uyuyan komşuların uyandırılması, suyun ısıtılması için ayrı bir ocak yakılması, ölü yıkamada ve defin işlemlerinde kullanılan araçların elden ele geçirilmemesi, ölü yıkandıktan sonra, geri kalan suyla oradaki herkesin elini yüzünü yıkaması, defin işleminden sonra ayakkabılardaki toprağın iyice temizlenmesi gibi uygulamaların Zerdüştilikle bağlantılı olduğu düşünülebilir.

5. Ölen kişinin etrafında toplanıp, ölü gömülünceye kadar irticalen ağıtlar yakıp, ağlama adeti, eski Türklerdeki cenaze törenlerine benzetilmektedir. Manas ölünce karısı Han kızı Kanıkey, saçını başını yolar, ağıtlar söyler. Bu bağlamda, ölen kişi musahipli biriye yanında saz eşliğinde nefesler okunur. Ölü sazı çalma adeti Ege, Antalya ve Mersin Tahtacılarında da mevcuttur (Yetişen, 1986: 49; Engin, 1993: 41).

6. Ölüye kefenin altından elbise giydirilmesi geleneğini Antalya, Mersin ve Ege Tahtacılarında da görüyoruz (Yılmaz, 1948; Engin, 1993: 40; Selçuk, 2004: 518). Ölünün elbisesi ile defnedilmesi geleneği Sünni toplulukta yoktur. Ölüye elbise giydirme adetinin Orta Asya Türklerinde İslamiyet öncesi dönemlerde de mevcut olduğunu görüyoruz. Manas'ın ölümü üzerine, dokuz kat, altın kumaşlar alınıyor, Karagay ağacından bir tabut yapılıyor ve Manas tabutun içine konup, mezara bırakılıyor (Roux, 1999: 240-241; Ögel, 1998: 518).

7. Eski Türk inanç sistemine bağlı olarak Tahtacılar, ölenin eşyalarını kendisi ile birlikte gömmektedir. Cenazenin altına bir yatak ve yastık konulmakta; eğer ölen kişi evlenmemiş bir genç kız ise gelinlik, genç bir erkek ise damatlık kıyafetleri giydirilmektedir. Yörükân'a göre yapılan bu uygulamalar, Alevilerde ahiret fikrinin bulunduğu manasına gelmez; çünkü Alevilerde cennet ve cehennem telakkisi yer bulmuş değildir. Kabir başında yaptıkları merasim, atalarından bugüne intikal etmiş olan ölümlere hürmet kavramına, dünya hayatının aynen devam edeceği fikrine dayanmaktadır (Yörükân, 2002: 231). Ölümünden sonra bir hayatın mevcut olduğu inancı, Türklerde çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Ölümlerin yatakları, süs eşyaları, silahları ve atlarıyla birlikte gömülmelerine Pazırık'ta⁵ da rastlanmıştır.

8. Araştırma bölgemizdeki, ölünün üçüncü, yedinci, kırkınıncı günleri ve yıl dönümünde kurban kesme ve yemek ziyafeti geleneğinin Orta Asya Türklerinin geleneksel inanışlarında var olduğunu, bu uygulamaların büyük törenler şeklinde yapıldığını görüyoruz. Yine, Beltir, Altay ve Yenisey Türkleri, çocuğun ruhunun yedi, büyüklerin ruhunun da kırk

⁵ Orta Asya'da, Türkler tarafından üretildiği düşünülen ilk sanatsal objelerin bulunduğu kurgandır. Ayrıntılı bilgi için bk. Tekçe, 1993.

gün, ailesinin veya akrabasının evinin etrafında dolaştığına inanmaktadır. Tahtacılar da, ölen süt çocukları için, yedinci gün süt ikram etmektedirler (İnan, 1998: 189-190). Eğer kurbanlar sunulmazsa, süt ikram edilmezse ruhun geçişi sağlanamayacağı, aile ve akrabalarına musallat olacağı inancı vardır.

9. Araştırma bölgemizde Ortaca merkez ve Fevziye köyünde ikamet eden Alevi Türkmenlerin atalarının ilk yerleşim birimleri, Dalaman'ın doğu sınırında bulunan Karaağaç köyüdür. Bu köydeki Tahtacı mezarlarında, kaz ayağı simgesine rastladık. Kaynak şahıslarımızdan edindiğimiz bilgilere göre, mezar taşlarına kaz ayağı simgesi naksetme uygulaması, Fatih Sultan Mehmet zamanından beri devam etmektedir. Onlar, İstanbul'un fethi öncesinde, atalarının, Fatih tarafından Kaz Dağı'nda gemi kerestesi yapmakla görevlendirildiklerini, daha sonra bu görevlerinin karşılığı olarak kendilerine kaz ayağı simgesinin verildiğini söylemektedirler. Aynı işaret, Bodrum Kumköy'deki Tahtacı mezarlarında da mevcuttur. Tespitlerimize göre, bu simge yalnızca eski Tahtacı mezarlarında bulunmakta, yeni mezarlarda bu simgeye rastlanmamaktadır.

Sonuç itibarıyla, araştırma bölgemizdeki Alevi Türkmenlerde, ölümle ilgili inanış ve pratiklerde genellikle geleneksel Türk inancıyla ilgili adetler göze çarpmaktadır. Ölümü düşündüren inanışlar, ölünün çenesinin bağlanıp, gözlerinin kapatılması, ölüye ağıt yakma, elbise giydirme, ölünün tabuta konması, yas, ruhu memnun etmek amacıyla yapılan ölüyü anma törenleri geleneksel Türk inancıyla ilgili unsurlardır. Bunun yanında, ölü yıkamada ve defin sırasında kullanılan araçların elden ele geçirilmemesi, ölü yıkandıktan sonra herkesin elini, yüzünü yıkaması, cenaze götürürken uyuyanların uyandırılması gibi inanışların da Zerdüştilik gibi diğer bazı dinlerle ilgili olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu konuda yapılacak yeni araştırmalarla konunun zenginleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- AÇA, Mehmet: (1999), “Kazak ve Kırgız Türklerinde Defin Sonrası Bazı Uygulamalar ve Aş Verme (Aş Toyu),” **Milli Folklor Dergisi**, C. 6, S. 43, Güz, s. 24-33.
- AKALIN, L. Sami: 1(993), **Türk Folklorunda Kuşlar**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- BÜYÜKOKUTAN, Aslı: (2005), Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinin Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma. (Balıkesir Üni. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir.
- DELİÖMEROĞLU, Yakup: (1997), “Hakasların Geleneksel Kültürüne Dair Bir İnceleme”, **Milli Folklor Dergisi**, C. 5, S. 33, Bahar, s. 48.

- DEVELLİOĞLU, Ferit: (1998), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- DİRLİK, Ünal Şöhret: (2004), **Mezartaşı Edebiyatı**, Dirlik Yayınları, Fethiye.
- ENGİN, İsmail: (1995) “*Akçaeniş Tahtacılarında Ölü Gömme Geleneği*”, **Nefes Dergisi**, S. 22, s. 16-19, İstanbul.
- GÖRKEM, İsmail: (1992), “*Türk Dünyasında Yas Törenleri ve Ağutlar*”, **TDAD**, S. 77, s. 158-188.
- GÜLENSOY, Tuncer: (1989), **Orhun’dan Anadolu’ya Türk Damgaları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- İNAN, Abdülkadir: (1998), **Makaleler ve İncelemeler**, TTK Basımevi, C. I, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin: (1998), **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar)**, TTK, C.I, Ankara.
- ÖNDER, Ali Rıza: (1978), “*Mezar Taşlarında Halk Kültürü*”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C. V, s. 278, Ankara,
- ÖRNEK, Sedat Veyis: (1974), “*Anadolu Folklorunda Yas*”, **1. Uluslar arası Türk Folklor Semineri Bildirileri (8-14 Ekim 1973)**, s. 400, Ankara.
- ÖRNEK, Sedat Veyis: (1979), **Anadolu Folklorunda Ölüm**, AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ROUX, Jean Paul: (1999), **Altay Türklerinde Ölüm**, Çeviren: Aykut Kazancıgil, İstanbul.
- SELÇUK, Ali: (2004), **Tahtacılar Mersin Tahtacıları Üzerine Bir Araştırma**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- YARDIMCI, Mehmet: (1993), “*Çukurova’da Ölümle İlgili İnanışlar-Uygulamalar ve İskenderun Mezar Taşlarının Dili Geleneği*”, **II. Uluslar arası Karacaoğlan-Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu 1991 Bildiriler**, s. 547, Ankara.
- YETİŞEN, Rıza: (1986), **Tahtacı Aşiretleri (adet, gelenek ve görenekler)**, Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık, İzmir / Narlıdere.
- YILMAZ, Abdurrahman: (1948), **Tahtacılar Gelenekleri**, Ulus Basımevi, Ankara.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya: (2002), **Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar**, (Haz: Turhan Yörükan), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

KAYNAK ŞAHISLAR

1) Adı: Hasan

Soyadı: Dalar

Doğum Tarihi: 1946

Doğum Yeri: Kuru / Milas/ Muğla

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi (Mürebbi)

2) Adı: Adnan

Soyadı: Dolu

Doğum Tarihi: 1962

Doğum Yeri: Gölbaşı / Ortaca / Muğla

Tahsili: Lise Mezunu

Mesleği: Muhtar

3) Adı: Ali Rıza

Soyadı: Gerçek

Doğum Tarihi:1930

Doğum Yeri: Fevziye / Ortaca / Muğla

Tahsili: Kendi Kendine Öğrenmiş

Mesleği: Çiftçi

4) Adı: Ahmet

Soyadı: Günday

Doğum Tarihi:1944

Doğum Yeri: Günlükbaşı/Fethiye/
Muğla

Tahsili: Üniversite Mezunu

Mesleği: İzmir Radyosu Ses Sanatçısı

5) Adı: Döndü

Soyadı: Günday

Doğum Tarihi:1925

Doğum Yeri: Günlükbaşı / Fethiye /
Muğla

Tahsili: Yok

Mesleği: Ev Hanımı

6) Adı: Elif

Soyadı: Irmak

Doğum Tarihi:1966

Doğum Yeri: Gölhisar / Burdur

Tahsili: Üniversite Mezunu

Mesleği: Dershane Müdürü

7) Adı: Şükrü

Soyadı: Kavdır

Doğum Tarihi: 1945

Doğum Yeri: Koru /Milas / Muğla

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi (Gözcü)

8) Adı: Esmâ

Soyadı: Kavdır

Doğum Tarihi: 1948

Doğum Yeri: Koru /Milas /Muğla

Tahsili: Yok

Mesleği: Ev Hanımı

9) Adı: Murat

Soyadı: Kiroğlan

Doğum Tarihi: 1944

Doğum Yeri: Kemaliye/Ortaca/Muğla

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

10) Adı: Adile

Soyadı: Korhan

Doğum Tarihi: 1945

Doğum Yeri: Erzincan

Tahsili: Yok

Mesleği: Ev Hanımı

11) Adı: Şükrü

Soyadı: Kozak

Doğum Tarihi: 1954

Doğum Yeri: Fevziye / Ortaca / Muğla

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Emekli Memur

12) Adı: Sabri

Soyadı: Kozak

Doğum Tarihi: 1933

Doğum Yeri: Çörüş / Ula / Muğla

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

13) Adı: Mehmet

Soyadı: Küçük

Doğum Tarihi: 1930

Doğum Yeri: Pınarcık / Milas / Muğla

Tahsili: Yok

Mesleği: Çiftçi

14) Adı: Döndü

Soyadı: Küçük

Doğum Tarihi: 1930

Doğum Yeri: Pınarcık / Milas/ Muğla

Tahsili: Kendi Kendine Öğrenmiş

Mesleği: Ev Hanımı

15) Adı: Gülseren

Soyadı: Küçük

- Doğum Tarihi:** 1964
Doğum Yeri: Pınarcık / Milas / Muğla
Tahsili: İlkokul Mezunu
Mesleği: Ev Hanımı
16) Adı: Ummuhan
Soyadı: Oğul
Doğum Tarihi : 1936
Doğum Yeri: Kıyıkışlacık / Milas / Muğla
Tahsili: Yok
Mesleği: Ev Hanımı
17) Adı: Sevcihan
Soyadı: Oğul
Doğum Tarihi: 1969
Doğum Yeri: Kıyıkışlacık / Milas / Muğla
Tahsili: Lise Mezunu
Mesleği: Ev Hanımı
18) Adı: Ali Rıza
Soyadı: Şimşek
Doğum Tarihi: 1934
Doğum Yeri: Yusufça / Milas / Muğla
Tahsili: İlkokul Mezunu
Mesleği: Çiftçi
19) Adı: Ali
Soyadı: Taş
Doğum Tarihi: 1948
Doğum Yeri: Kemaliye / Ortaca / Muğla
Tahsili: İlkokul Mezunu
Mesleği: Çiftçi (Mürebbi)
20) Adı: İsmail
Soyadı: Tok
Doğum Tarihi: 1939
Doğum Yeri: Ortaca / Muğla
Tahsili: İlkokul Mezunu
Mesleği: Çiftçi
21) Adı: Ayşe
- Soyadı:** Tok
Doğum Tarihi: 1945
Doğum Yeri: Ortaca / Muğla
Tahsili: İlkokul Mezunu
Mesleği: Ev Hanımı
22) Adı : Ali
Soyadı: Tozak
Doğum Tarihi: 1933
Doğum Yeri: Çörüş / Ula / Muğla
Tahsili: İlkokul Mezunu
Mesleği: Çiftçi
23) Adı: Dudu
Soyadı: Tozak
Doğum Tarihi: 1930
Doğum Yeri: Çörüş /Ula / Muğla
Tahsili: Yok
Mesleği: Ev Hanımı
24) Adı: Fatma
Soyadı: Uğur
Doğum Tarihi: 1942
Doğum Yeri: Kumköy / Bodrum / Muğla
Tahsili: Sonradan kendi öğrenmiş.
Mesleği: Ev Hanımı
25) Adı: Durmuş Ali
Soyadı: Üncü
Doğum Tarihi: 1938
Doğum Yeri: Kumköy / Bodrum / Muğla
Tahsili: İlkokul Mezunu
Mesleği: Çiftçi
26) Adı: İbrahim
Soyadı: Yarar
Doğum Tarihi: 1930
Doğum Yeri: Koru / Milas / Muğla
Tahsili: İlkokul Mezunu
Mesleği: Çiftçi